

Надежда Стоянова  
Софийски университет „Свети Климент Охридски“  
nadezhdaas@uni-sofia.bg

## Далчев отвъд канона. Случаят с „Хроника“

Nadezhda Stoyanova  
Sofia University St. Kliment Ohridski

**Dalchev beyond the Canon.  
The Case with “Hronika” / “A Chronicle”**

### Abstract

The article focuses on a not well-known poem by Atanas Dalchev – “Hronika” / “A Chronicle” which was published in a literary newspaper but later was not included in any of the poet’s books. In the research, the reasons for the rejection of the work both by the author himself and by the compilers of his books are sought in the literary characteristics of the poem as well as in Dalchev’s strategies for modeling his literary-historical image.

**Keywords:** Atanas Dalchev; canon; 1970s; “A Chronicle”; Karlovy Vary

Поетическото творчество на Атанас Далчев не е голямо по обем и е сравнително добре познато. Основният набор от текстове на поета, които се публикуват, са по сборника с произведения, който той съставя преди смъртта си, но излиза две години след това, през 1978 г. – „Стихотворения, фрагменти, мисли и впечатления“. Впоследствие към тази група текстове започват да се прибавят и последните лирически творби на поета – „На един приятел“, „Художникът и вятърът“, а след това и „Църквата на Отон I в Мемлебен“. Встрани от тези издания остават ранните текстове на автора от сп. „Фар“ (от 1921 г.), „Вестник на жената“ (от 1923 г.), от сборника „Мост“ (1923), единични текстове от „Прозорец“ (1926), „Стихотворения“ (1928) и др. Тези изоставени от самия Далчев творби са публикувани в двутомника с текстове на Атанас Далчев от 1984 г., чийто коментарен апарат е изготвен от

Здравко Недков и Христо Далчев и който до този момент е и библиографски най-детайлното издание (Далчев 1984, 1, 2). От поетическите произведения на Далчев от въпросното издание липсват две – едното е споменатото стихотворение „Църквата на Отон I в Мемлебен“, което към онзи момент е в архив, но след това е публикувано (Далчев 2004: 140), а другото е стихотворението „Хроника“, за чието отсъствие не е дадено обяснение (Недков 1984: 341). Лирическият текст „Хроника“ е публикуван във в. „Литературен фронт“ през 1972 г., но не се появява в съставената същата година от Радой Ралин книга „Балкон“ (1972 – Далчев 1972а), нито в изданието от 1974 г. „Стихотворения и фрагменти“ (Далчев 1974), отсъства в споменатата книга от 1978 (Далчев 1978а), а доколкото ми е известно, липсва и в препубликуваните в годините след това съчинения на поета (съдейки по изданията, налични във фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ към месец март 2022 г.); не открих това заглавие и в критическите текстове върху Далчев, които прегледах.

Ясно е, че в този случай самият автор се дистанцира от текста си, но е факт, че и съставителят на първия том – Здравко Недков – не помества тази творба в изданието от 1984 г., макар че, както споменах, публикува други произведения, които поетът също не включва в последните си книги. В стихотворението, което ще бъде представено, по-трудно може да се забележи някакво твърде проблематично (открито антикомунистическо) идеологическо послание за контекста на 70-те години, отвъд характерния за Далчевата лирика отказ от интегрирането на комунистическа идеология. Затова и търсенето на вероятната причина за отпадането на текста от книгите ще гравитира най-вече около художествените особености на творбата и около стратегиите при постепенното (само)моделиране на Далчев съобразно принципите за образцовост, които той извежда в някои от критическите си фрагменти.

„Хроника“ излиза през 1972 г. в бр. 44 на в. „Литературен фронт“ като част от цикъла „Карловарски двустишия“, посветени на поета и преводач Димитър Гундов и включващи още „Сбогуване“ и „Балада“ (впоследствие преименувани съответно в „Сбогуване с Карлови Вари“ и „Карловарска балада“), (Далчев 1972б). В същото каре излиза и стихотворението на поета „Александър Невски в мъгла“. 70-те години на ХХ век е десетилетие, в което фигурата на Далчев е своего рода реабилитирана в българския литературен живот<sup>1</sup>, но въпреки

---

<sup>1</sup> Знак за това са получените от държавата отличия като „Народен деятел на изкуството и културата“ (1974) и „Народна република България“, III степен (1974) и др., които обаче в контекста на 70-те години могат да се разчетат и като опит на властта да се легитимира през името на поета. За това свиде-

това тези текстове не са представени като значимо събитие за страниците на изданието – появяват се чак на с. 8, а самият брой е посветен на Втория конгрес на Съюза на българските писатели (със снимка на Тодор Живков на с. 3). Акцентът е поставен върху конюнктурни литературни прояви, дело на Марко Недялков – „Оди за революцията“, и на Димитър Дублев – „Балада за Зимния дворец“ – два текста, вписващи се безпроблемно в нормите на соцреализма, и то в техните доста ранни регламентации от 50-те години (на с. 1). Текстовете на Далчев, очаквано, стоят встрани от патоса на броя и на изданието и остават на заден план със своя т.нар. „делничен контекст“. Самото стихотворение „Хроника“ е близко по образна система до късните произведения на автора, а по стихосложение и до другите две „карловарски“ произведения. Ето и неговото съдържание:

Тазгодишната есен ни свари неочаквано в Карлови Вари.	Крачим с чаша в ръка по площада пред прочутата тук Колонада
Този град, между хълмове скрит, е със право в света знаменит.	и просмукваме като с лула под чадъри или сред мъгла.
Странни къщи и чудни градини. Красоти – вред, отдето се мине.	Този дъжд в таз навалица чужда радостта от сърцето прокужда.
Не улучихме само сезона: все е смръщен и сив небосклона.	Ала ето днес мина пред мене хубавица с чадърче зелено
Светне уж, после почва да ръси. И минават тъй дните ни къси.	и ми спомни, напук за сезона, за дръвче със зелена корона.
Покрай другите тукашни болни заболяхме и ние неволно.	Млада пани ли сте или слечна, не бъдете така безсърдечна:
Сутрин, вечер и ний като всички ходим долу да прием водичка.	дайте да се порадва окото още на младостта и живота!

Текстът е непретенциозен – стихотворението има лек наивистичен и сантиментално-носталгичен оттенък. Разгледано в контекста на творчеството на поета се вижда, че то притежава избягваната в лириката на автора директна оценъчност („знаменит“, „чудни градини“, „красоти“), но и че в него се появяват някои познати времеви опре-

---

телства и идеологизираният некролог за Далчев, публикуван във в. „Литературен фронт“ през 1978 и подписан от Тодор Живков, Людмила Живкова и др. Вж. Далчев 1978б.

делители и художествени образи – градското пространство, болните лирически герои, дъждът и др. Специфично е тук присъствието на водата – нейната „безцветност“ (като безцветността на живота на Аза) се противопоставя на зелената корона на дръвчето, съзряна в чадърчето на дамата. Вещественият свят още от ранните текстове на Далчев е просмукан с влага и тук отпитата вода е парадоксален образ, съчетаващ едновременно надеждата за изцеление, представена през просмукването на водата в телата (своеобразно „поливане“ на съхнещата тленност), и предчувствието за смъртта, осмислена през идеята за битието, което „изтича“<sup>2</sup> като вода през телата („жива“ или „мъртва“ е водата, която отпиват?). (Тук би могло да се попита още дали и „водичката“ не може да се разчете като металитературна реплика към „острата напитка“ на маниерните подходи, след срещата с които читателят „чувства нуждата от нещо просто и обикновено като вода“ – Далчев 1984, 2: 112). Сантиментално-носталгичният ракурс на текста се реализира през опита стихийността на битието да бъде удържана в „чашата“, в привидно дребните битово-веществените измерения на света – опит, имащ свои смислови кореспонденции с молбата към жената, която на свой ред създава представата за вечно изплъзващия се от сетивата свят (по цитата от Гьоте, който сам Далчев дава в един от фрагментите си от 1975 г.: „Прав е Гьоте: изплъзва се. И най-напред хубавата, благородната му половина. С остаряването ни отслабват постепенно и нашите сетива, отначало слухът и зрението, най-последно, изглежда, обонянието.“ – Далчев 1984, 2: 119). Образът на младата пани или слечна с чадърче, което възпира дъждовете, е основен акцент в текста, но силно наподобява не само като профил, но и като функция по-разгърнатия образ на дамата с алено чадърче в „Мадригал“ (1963). Затова и читателят остава с впечатление за повторимост и незавършеност на „Хроника“. Като причина за отпадането на по-късното стихотворение от предпочитаните от автора произведения може да бъде изведена и еднолинейната постъпателност на времевия ход, прерастваща към някои аспекти в разбирането на реалистичната поетика, от чиято буквализация авторът страни още от 20-те години (вж. статията „Поезия и действителност“ – Далчев 1984, 2: 164 – 165). Движението в пространството също изглежда еднопосочно, доколкото героите слизат все там, „долу“, в средината на чиято градина наливат „водичката“, без да се открива характерната за по-късните творби на Дал-

---

<sup>2</sup> Хайдегериански прочит на дъжда в поезията на Далчев като образ на „изтичащото битие“, но и на „приключението“ прави Добрин Добрев в статията си „Изтичащото битие“. Изследователят разглежда поезията на автора максимално обхванато – от най-ранните му до някои от последните му творби. „Хроника“ обаче не е сред разглежданите текстове. (Добрев 2000).

чев динамизация на пространствените пластове, каквато може да се набележи например в „Мадригал“. („Сред блясъци асфалтът чезне./ летим по него в полет луд / и сякаш в черните му бездни / се спускаме със парашут.“ – Далчев 1984, 1: 130). Още повече че този образ на Карлови Вари не кореспондира с представата за града, дадена в един от фрагментите, в който преминаването през многоетажните сгради се явява възможност за надмогване на делничното и еднообразното:

В Карлови Вари, както във всеки град, разположен на хълмове, виждаш къщи, които, едноетажни откъм улицата, имат по шест-седем етажа към двора. Човек влиза в шестия етаж, за да стигне до първия и се изкачва шест етажа, за да излезе на улицата.

И може би затова тези къщи ти се струват пълни с поезия, защото като нея нарушават обичайния ред на нещата, изтръгват те от властта на навика. (Далчев 1984, 2: 124)<sup>3</sup>

Контекстът на тази „бележка“ прави още по-видимо в „Хроника“ застопоряването на лирическия субект в пространствената и времевата едноплановост на града. Може да се каже, че в това стихотворение изпитата вода „трезво“ държи лирическия субект в „хрониката“ на неслучилите се любови и неизпетите мадригали.

Вероятно именно близостта с „Мадригал“ спира Далчев от препубликуването на „Хроника“. В този аспект искам да обърна малко повече внимание на бягството от различните прояви на формална повторимост като една от причините, поради които поетът се саморедактира нееднократно.<sup>4</sup> След злополучната стихосбирка „Мост“ (публикувана съвместно с Димитър Пантелеев и Георги Караиванов през 1923 г.) и остро осъдена от Гео Милев като епигонска (Милев 2007), Далчев, в желанието си да се отстрани от шаблона на символистичната поезика, се отказва от голяма част от стихотворенията, публикувани в нея (запазва „Болница“, „Хижички“ и „Старите моми“, както и някои отделни стихове и строфи, които впоследствие редактира – вж. коментара на Неделчев за преработките на текстовете от „Мост“ и „Прозорец“ – Неделчев 2011: 61 – 62). Една от основните бележки на българската критика към първата му самостоятелна книга отново е свързана с високата повторимост – този път лексикална. Иван Леков набелязва, че в „Прозорец“ думата „врата“ се среща твърде често: „В

---

<sup>3</sup> Първата публикация е в сп. „Септември“, 1975, кн. 2.

<sup>4</sup> Дълготрайният процес по обработване, което Далчев осъществява върху текстовете си, е въпрос, вече поставян в българската критика от Михаил Неделчев най-вече с оглед на религиозните мотиви в ранната лирика на автора – на тяхното преосмисляне и задълбочаване в късните произведения (вж. Неделчев 2011).

„Прозорец“ от всички употребени думи за различни понятия най-често и някак си най-ярко изпъква думата врата (Среща се всичко 23 пъти в 22 стихотворения, а думата прозорец – 12 пъти)“ (Леков 1927). Много последователно Далчев премахва определението „стар“, вероятно провокиран от фейлетона на Владимир Василев „Пат и Паташон“<sup>5</sup>, писан по повод статията „Мъртва поезия“: „Заръчаха си по една боза и Пат взе, че показва изкуството си. Изсвири пет мелодии на един глас: за старите моми, за старите хижи, за старите книги, за старите врати, за стария път. Старият бозаджия му стисна ръката сърдечно...“ (Василев 1925: 284). Може да се каже, че и през следващите десетилетия Далчев проявява тази висока чувствителност към различните форми на повторение в поетическия език и на поетическите образи, което рефлектира и върху видовете редакции в неговите текстове. Всяко неосъзнато и неразгърнато повторение има опасност да автоматизира езика, а оттам и да застопори творчеството на един автор в клишето или в автоклишето.<sup>6</sup> От друга страна обаче, в една по-широка перспектива за даден утвърждаващ се или вече утвърден автор тенденцията към разподобяване от себе си е винаги рискова процедура – тя се противопоставя на инерцията на читателските прочити, които имат нужда от препотвърждаване на веднъж разпознатия като „автентичен“ образ на поета, и в този смисъл има демитологизиращи функции. Във фрагмент 234 Далчев негодува срещу агресивно уравниловъчната читателска рецепция на дадено творчество:

Обикновено хората запомнят един автор с първите му хубави произведения. От тази своя представа те съдят по-нататък за него. За тях първата му книга е най-хубавата и ако той не желае да се повтаря, ще слуша да констатира със съжаление как с всяка негова нова книга талантът му все повече и повече западал. [...] Няма по-големи врагове за развитието на един писател от такива почитатели. (Далчев 1984, 2: 75)

И съвременните прочити на Далчевото творчество се оказват жертва на тази уравниловка, доколкото за широката аудитория то се разпознава основно през стиховете му от 20-те години. В друг фрагмент, означен като № 113, поетът се разграничава и от тавтологизиращите функции на този тип прочит към качествата на различни художествени творби: „Малцина могат да преценят хубавото непосредно и самостоятелно. Повечето хора харесват по аналогия: защото тази картина и

---

<sup>5</sup> Пат и Паташон, с които Владимир Василев осмива Атанас Далчев и Димитър Пантелеев, са популярни комедийни герои от 20-те години на XX век.

<sup>6</sup> За самия Далчев една от посоките за разподобяване от себе си е и обръщането към жанра на бележката / фрагмента, както отбелязва Биляна Курташева (Курташева 2012: 288).

това стихотворение приличат на картините и стихотворенията, които те знаят като хубави.“ (Далчев 1984, 2: 41).

В същото време избягването на повторимостта и различните форми на автоматизъм, до които тя води, може да разколебава временната популярност, но се превръща в единствена възможност на автора да встъпи в литературноисторическия разказ и да се задържи там. Ще припомня само, че през 1925 г. Далчев и Пантелеев в своята статия „Мъртва поезия“ определят преупотребата и автоматизирането на езика и формата на символизма като най-сериозния проблем за лириката на Лилив, което довежда и до най-големия му „грях“ – „прекъсването“ на българската литературна традиция и съответното му изпадане от нея: „Прочетете всичките стихотворения от „Птици в нощта“ и „Лунни петна“ и вие ще останете с чувството, че сте прочели само едно стихотворение.“ (Далчев, Пантелеев 1925)<sup>7</sup> Според Далчев само отклонението може да гради континуитет. А самосъзнателното отклонение на утвърждаващи се вече автори от митологизиращите и автомитологизиращи матрици, в които бързо попадат, се превръща в една от малкото възможности на всеки поет не просто да бъде включен в литературноисторическия разказ, но най-вече сам да моделира своето място там.

В тази посока се движи и ясно изразяваното несъгласие на Далчев да се публикуват посмъртно пълни събрани съчинения на всички писатели, като се включват и най-ранните им и неумели опити поради притъпен от аурата им на образцови автори критически поглед или поради самоцелно архиварство. Не просто отделните чернови на поетите са повторими, самите автори са подобни един на друг, поради което тези издания могат да разколебаят авторитета им, но и да оспорят фундаментално принципите на подбор на поетите, попаднали в националния литературен канон. Това, на свой ред, води до предпочитанието на Далчев към личните антологични издания, каквото той проявява от книгата си „Ангелът на Шартър“ (1943) нататък (Биялна Курташева напомня, че Далчев категорично се противопоставя на съставянето на антологии, но в същото време има редица предложения за такива – Курташева 2012: 291-293). Тези книги всъщност могат да се четат не като някакъв вид автоапология, а като проява на съзнателна авторедакция, дори и автоцензура, представящи обаче проспективното мислене на автора спрямо собственото му присъст-

---

<sup>7</sup> Сходен е характерът на критиката към Траянов, изказана години по-късно, през 1943 г., във фрагмента: „И колко всичко при все това е еднообразно, еднакво! Човек не може да разпознае в тоя пантеон кой паметник на кого е, толкова всички паметници в него си приличат помежду си“ (Далчев 1984, 2: 11).

вие в литературноисторическия разказ – „автономната цялост“, но и контекстуалната вписаност на творчеството му, които Гергина Кръстева извежда като ключови за функционирането на личните антологични модели (Кръстева 2019). Въпросът е обаче, че такъв „антологичен потенциал“ – както отново Кръстева определя, имат и изданията, които претендират да бъдат „събрани“ (Кръстева 2019). Не е случайно експлицираното оттласкване на Далчев от този тип книги / поредици, предвид популярната сред литературните историци от 60-те и 70-те (а и 80-те) години дейност по подготовка на събрани съчинения на българските класици. В един фрагмент, публикуван през 1970 г. във в. „Литературен фронт“, поетът заявява:

Аз съм против тези издания на наши поети и писатели от миналото, където се събира безразборно всичко, написано от тях: и това, което те не са печатали в книга, или ако бяха живи, не биха се съгласили да поместят. [...] Няма никаква нужда да се показват на читателите пелените му. После, това не е интересно. Поетите обикновено не се различават в началото си: кажи-речи, всички реки, и най-големите, започват като ручейчета. (Далчев 1984, 2: 102 – 103)

Да не забравяме, че Далчев изпреварващо спира архиварската страст на литературните историци към себе си със заявката, че не създава чернови на произведения, а само техните завършение варианти: „Аз не пиша, само записвам“ (Далчев 1984, 2: 80, 81).

На фона на това толкова категорично желание на самия Далчев да съставя и концептуализира книгите си, изглежда странно, че през 1984 г., от една страна, излизат неговите ранни текстове, но, от друга, не се появява късният „Хроника“. Сигурно причината за това е свързана с авторовата воля и с волята на наследниците, но тя е израз и на съставителската воля, представяща вече формираното отношение през това десетилетие към Далчев като значим български автор, комуто се позволяват по-колебливи опити в ранните години на неговото творчество, но не и в края на житейския му път, когато неговият образ вече е в голяма степен нормиран, и то тъкмо през призмата на високата му самокритичност.<sup>8</sup> С оглед на трудното случилото се реабилитиране на поета, през 70-те години неговият образ трябва да бъде опазван от всички възможни усъмнявания. За Далчев, от друга страна, това отношение към „Хроника“ реализира заложените от самия него

---

<sup>8</sup> За Михаил Неделчев тази самокритичност започва да се отлага в образа на Далчев и на неговото творчество, маркирайки предполагаемите липси: „Не мога да се освободя от усещането, че и върху *каноничния* избор, и върху *каноничната* текстова реалност на Далчевата поезия стоят следите на отстраненото и редактираното...“ (Неделчев 2011: 62).

стратегии към творчеството му, определени от Биляна Курташева като „политики на зрелостта“: „Далчев (настоява да) се явява винаги вече зрял“ (Курташева 2012: 286).

Вероятно за широката аудитория, която е все така пристрастна към т.нар. „диаболчни“ образи в ранната лирика на Далчев, тази творба не би говорила много. За специализирания читател обаче тя може да бъде важна, и то не толкова с оглед за постигане на фактологична пунктуалност при представяне на един от големите български поети, а най-вече за проследяването на динамично променливите структури на канона и за осмислянето на отделни принципи при формирането на представата за класичност в българската литература. Но още, днес „Хроника“, със своята положеност извън основния корпус от изучавани и четени Далчеви произведения, има значение заради възможността да бъде съзрян езикът (но и художествените образи) на класика в процеса на тяхното изкрystalизиране; да бъде видян как „ври“ в несъвършенство и в самонаправа, вероятно разколебавайки така идеализирания и непоклатим образ на Поета, но провокирайки саморефлексивните нагласи на авторите след него както по отношение на собствените им художествени текстове, така и по отношение на самосъзнанието за присъствието им в контекстите – национални, но и световни – на дадено литературно настояще. Защото грижата за собствените текстове за Далчев е най-вече грижа за поколението, особено ясно изговорена през 70-те години: „По-добре е да бъдеш родоначалник на крале, макар самият да не си крал, отколкото да бъдеш узурпатор.“ (Далчев 1984, 2: 126) Чрез включването или изключването на определени творби от личните антологии, Далчев чете своята поезия, но и създава представата за формирането на устоите на българската литературна история като отговорност не само на читателите, но в голяма степен и на авторите. Това е перспектива, която, от една страна, е поклънала от ранномодернистичните български идеи за структуриране и йерархизиране на литературното наследство, в които Далчев е възпитан (самият той отново през 70-те години казва, че „[в]ъпросът за читателя е педагогически, а не естетически“ – Далчев 1984, 2: 116), но към които идеи ние днес не е необходимо безвъпросно да се придържаме. От друга страна, тази перспектива носи и една различна мяра за националната литература, за която можем да кажем – през думите на Огнян Ковачев – че би могла да избегне „световната си изключеност“ само чрез преодоляването на „претенцията си за изключителност“ (Ковачев 2005: 40); мяра за литературната история като продължителен процес, който се основава не на преднамерено търсената и изигравана ексцентричност, а на умерената и разсъдлива самокритичност.

Статията е подготвена по проект „Острови на неблажените. История на неконвенционалната българска литература от 1944 до 1989 г. в нейния социокултурен контекст“, № КП-06-Н60/1 от 16.11.2021, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.

## Библиография

Василев, Владимир (под псевдонима Н. Р-ски) 1925. Пат и Паташон. // Златорог, № 5/6, с. 283 – 285 [Vasilev, Vladimir (pod psevdonima N. R-ski) 1925. Pat i Patashon. // Zlatorog, № 5/6, pp. 283 – 285].

Далчев, Атанас 1972а. Балкон: стихове. София: Български писател, 1972. [Dalchev, Atanas 1972a. Balkon: stihove. Sofiya: Balgarski pisatel, 1972].

Далчев, Атанас 1972б. Карловарски двустишия. // Литературен фронт, № 44, с. 8. [Dalchev, Atanas 1972b. Karlovarski dvustishiya. // Literaturen front, № 44, p. 8].

Далчев, Атанас 1974. Стихотворения и фрагменти. София: Български писател, 1974. [Dalchev, Atanas 1974. Stihotvoreniya i fragmenti. Sofiya: Balgarski pisatel, 1974].

Далчев, Атанас 1978а. Стихотворения, фрагменти, мисли и впечатления. София: Български писател, 1978. [Dalchev, Atanas 1978a. Stihotvoreniya, fragmenti, misli i vpechatleniya. Sofiya: Balgarski pisatel, 1978].

Далчев, Атанас 1978б. [Некролог]. // Литературен фронт, № 3, с. 3. [Dalchev, Atanas 1978b. [Nekrolog]. // Literaturen front, № 3, p. 3].

Далчев, Атанас 1984. Съчинения в два тома. Т. 1. Т. 2. София: Български писател, 1984. [Dalchev, Atanas 1984. Sachineniya v dva тома. Т. 1. Т. 2. Sofiya: Balgarski pisatel, 1984.].

Далчев, Атанас 2004. Стихотворения. Т. 1. София: „Захарий Стоянов“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2004. [Dalchev, Atanas 2004. Stihotvoreniya. Т. 1. Sofiya: „Zahariy Stoyanov“, University Press „Sv. Kliment Ohridski“, 2004].

Далчев, Атанас, Димитър Пантелеев 1925. Мъртва поезия. // Развигор, № 188, с. 2. [Dalchev, Atanas, Dimitar Panteleev 1925. Martva poeziya. // Razvigor, № 188, p. 2].

Добрев, Добрин 2000. Изтичащото битие. // LiterNet, № 6 (7), 30. 06.2000: <https://litenet.bg/publish2/ddobrev/dalchev.htm> (видяно 10 ян. 2022) [Dobrev, Dobrev. 2000. Iztichashtoto bitie [seen 10. 01. 2022].

Ковачев, Огнян 2005. Литература и идентичност: преображения на другостта. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2005. [Kovachev, Ognyan 2005. Literatura i identichnost: preobrazheniya na drugostta.

Sofiya: Univeristy Press „Sv. Kliment Ohridski“, 2005].

Кръстева, Гергина 2019. Контексти, основания за интерес, изследователски подходи, опити за подредба. // Лично и антологично. Варна: LiterNet, 2019: [https://litenet.bg/publish20/g\\_krysteva/lichno-antologichno/konteksti.htm](https://litenet.bg/publish20/g_krysteva/lichno-antologichno/konteksti.htm) (видяно 10.ян.2022) [Krsteva, Gergina 2019. Konteksti, osnovaniya za interes, izsledovatelски podhodi, opiti za podredba. // Lichno i antologichno. Varna: LiterNet, 2019: [https://litenet.bg/publish20/g\\_krysteva/lichno-antologichno/konteksti.htm](https://litenet.bg/publish20/g_krysteva/lichno-antologichno/konteksti.htm) [seen 10.01.2022].

Курташева, Биляна 2012. Далчев: политики на зрелостта. Големият нереализиран български антологист. // Антологии и канон: антологийни модели на българската литература. София: Просвета, 2012, с. 285 – 293. [Kurtasheva, Bilyana 2012. Dalchev: politiki na zrelostta. Golemiyat nerealiziran balgarski antologist. // Antologii i kanon: antologiyни modeli na balgarskata literatura. Sofiya: Prosveta, 2012, pp. 285 – 293].

Леков, Иван 1927. За Ат. Далчев. // Изток, № 55, с. 4. [Lekov, Ivan 1927. Za At. Dalchev. // Iztok, № 55, p. 4].

Милев, Гео 2007. Съчинения в пет тома. Т. 3. София: Захарий Стоянов, 2007, с. 182 – 191. [Milev, Geo 2007. Sachineniya v pet toma. T. 3. Sofiya: Zahariy Stoyanov, 2007, pp. 182 – 191].

Неделчев, Михаил 2011. „Молитвите на устните горят“. Образи на религиозното у Атанас Далчев – отрицания и осъществявания. // Литературноисторическата реконструкция. София: Просвета, 2011, с. 55 – 68. [Nedelchev, Mihail 2011. „Molitvite na usnite goryat“. Obrazi na religioznoto u Atanas Dalchev – otritsaniya i osashtestvyavaniya. // Literaturnoistoricheskata rekonstruktsiya. Sofiya: Prosveta, 2011, pp. 55 – 68].

Недков, Здравко 1984. Коментар на стихотворенията и варианти. // Далчев, Атанас. Съчинения в два тома. Т. 1. София: Български писател, 1984, с. 322 – 324, 326 – 342. [Nedkov, Zdravko 1984. Komentar na stihotvoreniyata i varianti. // Dalchev, Atanas. Sachineniya v dva toma. T. 1. Sofiya: Balgarski pisatel, 1984, pp. 322 – 324, 326 – 342].